

ÇARPANA DOKUMA TEKNİĞİNİN KUYUMCULUK SANATINDA UYGULANMASI

 Cesur Yusuf GÖKER^a

 Hacer Nurgül BEĞİÇ^b

Öz

El sanatları toplumların kültürlerini gelecek nesillere aktaran ve insanların ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkmış, ustalık ve hüner gerektiren üretimlerdir. El sanatları içerisinde yer alan çarpana dokumalar, bebek taşımadan eşya bağlamaya kadar birçok alanda kullanılabilir. Hammaddesi ve tekniğindeki zenginlikleri ile varlığını günümüze kadar ulaştırmıştır. El dokumaları arasında yer alan zaman zaman kare, dikdörtgen gibi şekilli araçlar, zaman zaman da yer düzenekleri ile dokunan çarpana dokumalar, tekniği korunarak yeni desen ve malzemelerle yorumlanmaya çalışılmaktadır.

Kuyumculuk, tasarımcısının fikirleri doğrultusunda çizdiği modelleri çeşitli materyal ve teknikler kullanarak ortaya çıkarttığı el sanatımızdır. Kuyumculukta hafif, esnek ve karmaşık parçalar oluşturmak için genellikle plaka ve tel kullanarak dokuma, örgü ve sepet örgü teknikleri uygulanmaktadır. Kuyumculuk üretim unsuru olan teller dokumaları oluşturan iplikler ile sıcak ve soğuk kadar birbirine zıt görünmektedirler. Sertlikleri çok farklı olsa da kendi içlerinde benzer özelliklere sahiptirler.

Bu çalışmanın amacı; kuyumculukta kullanılan örgü tekniklerinden esinlenilerek disiplinler arası bağlamında geleneksel el sanatlarımızdan olan çarpana dokumanın kuyumculuk teknikleri ile uygulanabilirliğini deneysel yöntemler kullanarak yeni tasarımlar oluşturmaktır. Alan yazın tarama yöntemi ile edinilen bilgiler ışığında atölye de deneysel çalışmalar uygulanmış ve çarpana dokuma tekniği kullanılarak takılar tasarlanmıştır. Hammadde olarak has gümüş eritilmiş, haddelenmiş ve tel haline getirilerek eşit boylarda kesildikten sonra çarpana dokuma kartları ile farklı desenlerde dokuma işlemi yapılmıştır. Farklı renkleri elde etmek için ağartılmış ve oksitlenerek karartılmış has gümüş ile bakır bir arada kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çarpana Dokuma, Kuyumculuk, Takı, Tasarım

APPLICATION OF TABLET WEAVING TECHNIQUE IN THE ART OF JEWELRY

Abstract

Handicrafts are productions that transfer the cultures of societies to future generations and emerged in line with the needs of people, requiring mastery and skill. The impacted weavings in handicrafts can be used in many areas from carrying a baby to tying things. With its raw material and richness in technique, it has reached its existence until today. Among hand weavings, occasionally square and rectangular shaped tools, and

^a Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi, MYO, cyusufgoker@hitit.edu.tr

^b Doç. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, begicnurgul@gmail.com

sometimes impacted weavings woven with floor mechanisms are tried to be interpreted with new patterns and materials, while preserving their technique.

Jewelery is our handicraft, where the models drawn in line with the ideas of its designer, using various materials and techniques. Weaving, weaving and basket weaving techniques are generally applied using plate and wire to create light, flexible and complex pieces in jewelery. The wires, which are the element of jewelery production, seem as opposed to each other as hot and cold with the threads that make up the weavings. Although their hardness is very different, they have similar properties within themselves.

The aim of this study is; Inspired by the knitting techniques used in jewelery, the applicability of the impactor weaving, which is one of our traditional handicrafts in an interdisciplinary context, with jewelery techniques is to create new designs by using experimental methods. In the light of the information obtained through the scanning method of the literature, experimental studies were applied in the workshop and the jewelry was designed using the impacted weaving technique. As the raw material, the unique silver was melted, rolled and cut into equal lengths by turning it into wire, and then weaving in different patterns with the impacted weaving cards. In order to obtain different colors, pure silver and copper, which are bleached and darkened by oxidation, are used together.

Key Words: Impact Weaving, Jewelery, Jewelry, Design

Giriş

El sanatları basit araç gereçlerle ustalar tarafından el emeğiyle yapılan üretimlerdir. El sanatları kendine has üsluplarını koruyarak ustadan çırağa aktarılan bir sistematik içerisinde varlığını sürdürmektedir. Bu geleneksel teknikler, farklı disiplinleri bir araya getirerek yeni tasarımlar meydana getirebilir. Dokuma ipliklerin bir araya gelmesiyle oluşan ve yüzeyi düz olan ürünlere denir (Yılmaz & Kaya Durmaz, 2014). Dokumaları oluşturan iplikler ile kuyumculuk üretim unsuru olan teller sıcak ve soğuk kadar birbirine zıt görünmektedirler. Sertlikleri çok farklı olsa da kendi içlerinde benzer özelliklere sahiptirler. Bükülebilir ve elastiktirler. Takı alanında kullanılan doğal ve yapay liflerle yapılan örme, dokuma veya diğer tekstil uygulamaları için uygun olabileceği gibi, plaka ve tel de kuyum, örgü, tığ işi ve dokuma için uygun olabilir. Kuyum ustaları hafif, esnek ve karmaşık parçalar oluşturmak için genellikle plaka ve tel kullanarak dokuma, örgü ve sepet örgü tekniklerini uygulamaktadırlar. Tellerin ısı ile yumuşatılması yani kuyumculuk dilinde tavlama ve farklı incelikteki tellerin ters ve düz şekillerle burulması tellerle çarpana dokuma yapılmasına olanak sağlamaktadır. Metallerin topraktan alınıp eritilip dökülerek yarı mamul hale getirilme işlemine kuyum denir. Türk dilinde öncelerde maden eritmeyi ifade etmek için kuymak kelimesi kullanılırken; tunç metalini eritip dökmeye de kuyum ifadesi kullanılır (Anonim, 2002). İnsanoğlu, ilkel çağlardan günümüze kadar süslenmeye karşı ilgi duymuştur. O çağlarda altın, gümüş potalarda eritilip; birtakım kalıplara dökülerek süs eşyası olarak kullanılırdı.

Kültürel değerlerimizden birisi olan takı, kadın ve erkekler tarafından süslenme, korunma, tılsım, evlilik ve statü göstergesi olarak kullanılmaktadır. İnsanlar kutlama yaparken özel güne özgü kıyafetler giyme, daha güzel görünme, dikkat çekme, beğenilme, toplumdaki statüsünü gösterme çabasına girmektedirler (Beğiş & Öz, 2018).

Takı tasarımcıları, moda kavramı ile birlikte her geçen gün farklı model arayışlarına girmektedir. Takılar değerli, yarı değerli ya da doğal bitki ve madenlerden yapıldığı gibi fabrikasyon da yapılmaktadır. Takıların tarihsel sürecine bakıldığında her toplumda kullanıldığı görülmektedir. Takı ve kuyumculuk alanı, devletlerin ve milletlerin aidiyetlerini, sembolizmini, örgelerini, ikonografisini, sanat zevklerini, kültür düzeylerini ifade eden birer araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla süslemelerdeki bu unsurları iyi tanımak, teknik çözümlmelerine dikkatle eğilmek gerekmektedir (Begiç & Göker, 2019). İlkçağlardan günümüze kadar takip edebildiğimiz veriler, gelişen ve değişen teknikleri ortaya koymaktadır. Bu çalışma; geleneksel el sanatlarında uygulamalarını gördüğümüz çarpana dokuma tekniğinin, kuyumculuk teknikleriyle birleştirilerek yeni ürün arayışlarını örneklendirmektedir.

A. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Çarpana Dokuma

Türk dokuma sanatında yer alan çarpana dokumalar, bebek taşımadan eşya bağlamaya kadar birçok alanda kullanılabilir, hammaddesi ve tekniğindeki zenginlikleri ile varlığını günümüze kadar ulaştırmıştır. El dokumaları arasında yer alan zaman zaman kare, dikdörtgen gibi şekilli araçlar, zaman zaman da yer düzenekleri ile dokunan çarpana dokumalar (Resim 1), tekniği korunarak yeni desen ve malzemelerle yorumlanmaya çalışılmaktadır (Begiç & Göker, 2019).

Resim 1. Çarpana dokuyan kadın (Fotoğraf: H.N. Begiç Arşivi)

Çarpana; Anadolu'da ensiz dokumaların yapımında kullanılan levhaların adıdır. Bu dokumalar "kolan", "kuşak", "kemer", "kulp", "bağ", "ip" gibi isimler alır. Bazı bölgelerde buna "pine" de denir. Bu iki sözcük Farsçada "çar pare"dir. Bu sözcük Türkçede "çarpana" olarak söylenmektedir. Çarpana denilen levhalar; yüzeyi düzgün, 1-3 mm kalınlığında sert olan deri, ahşap, fildişi, karton, iskambil kartları ve benzeri malzemelerden yapılır (Atlıhan, 2020). Üçgen, kare, dikdörtgen ve çokgen şeklindeki çarpana kart örnekleri avuç içine rahatça sığabilecek boyutta (6-10 cm) ve delikleri köşelerden yaklaşık 1cm kadar içerde olması uygundur (Yüksel Uzunöz, 2020). Anadolu'da genellikle kare levhaların kullanıldığı görülmekte, dokuması planlanan desen tasarımına göre bu deliklerin her birinden bir çözgü teli geçirilir (Atlıhan, 2020).

Resim 2. Çarpana Dokuma Örneği (Begic Koleksiyonu)

Kolan yün veya hayvan kılları ile yün birleşiminden dokunabilen dar uzun dokumalardır. Bu dokumalar kartlı veya kartsız olarak dokunabilir ve dokumada kart kullanılan tekniğe "çarpana dokuma" denilmektedir (Begic & Göker, 2019).

Çarpana dokuma, çarpana kartlarının kullanılması ile elde edilen ince şerit halindeki dokumalardır (Resim 2). Tasarlanan desenin renk dağılımına göre çarpana kart deliklerinden birer iplik geçirilerek oluşturulan çözgü ipleri, kartların döndürülmeleri ile açılan aralıktan atkı ipi atılması sonucu çarpana dokumalar elde edilir (Büber, 2013). Çarpananın dokuyucuya yakın olan deliği başlangıç noktası kabul edilir ve aynı noktaya gelmesiyle bir tur tamamlanmış olur. Kare çarpana kartında tam tur sayısı dördür. Dönüş açısı çarpanadaki delik sayısına göre değişir. Çarpana 4 delikli ise 90°, 2 delikli ise 180°, 8 delikli ise 45° lik dönüş açısı yapar. Çarpana döndürme hareketinin desen oluşumunda ki faktörü çeşitli desenler elde etme imkanı sağlamasıdır (Resim 3). Çarpanaların ileri veya geri döndürülmesiyle dokuma oluşturulur (Altuntaş, 2014).

Resim 3. Çarpana dokuma (Fotoğraf: H.N. Begic Arşivi)

"Bilinen en eski çarpana dokuması, 342 levha ile dokunmuş ve " Ramses kuşağı " denilen bir buluntudur. Kuzey Almanya ve Danimarka'da yapılan bataklık kazılarında 3.ve 4. yüzyıla ait çarpana ile yapılmış, şerit halinde dokumalar ele geçirilmiştir. Güney Norveç'teki Enebø'de 6.yüzyıla ait mezar buluntuları arasında, üzerinde hayvan figürleri bulunan at kılı ve dokunmuş bir şerit dokuma

bulunmuştur” (Koswig, 1969). Mezar hediyeleri içinde çarpana ile dokunmuş bant parçaları ve çarpana dokuma setlerinin bulunması çarpana dokumanın önemli bir iş olduğunu gösterir (Atlıhan, 2020). Tunusta Puni mezarlarında MÖ. 2000’li yıllarda fildişi ve kemikten çarpanalar bulunmuş olup aynı buluntulara Kartacada ve Yeni İmparatorluk döneminde Mısırda da rastlanmıştır. M.Ö. 850 yıllarında 52 adet tahta çarpana buluntuları Norveç Kraliçesi Asa’nın Güney Norveç’teki mezarlığında bulunmuştur (Kosif, 2014).

Anadolu’da Yörüklerde ve köylerde dokunan çarpana dokumaların; malzeme, desen ve renkleri, şehir ve saray yaşamında kullanılanlardan farklıdır. Topkapı Sarayı Müzesi koleksiyonunda bulunan çarpana dokumaların kullanım alanları çok çeşitlidir. Anadolu’da dört delikli çarpana ile dokuma yapıldığı halde sarayda dört, altı ve sekiz delikli çarpanalarla bantlar dokunmuştur (Atlıhan, 2020).

Çarpana dokumaların tarihsel süreç içerisinde incelendiğinde kullanım alanlarının ve çarpana dokumaya olan ihtiyacın azalması ile uygulama örneklerinin azaldığını dolayısıyla dokumacıların, bilen ya da öğrenen kişilerin de azaldığı görülmektedir. 1988 yılında yapılan bir araştırmada birbirine komşu 10 köy içinde çarpana dokuma yapan sadece bir kadındır. Kendisi bunu annesinden öğrendiğini belirtmiştir (Atlıhan, 2020).

Günümüzde ihtiyaç olmaktan daha ziyade sanatsal çalışmalar olarak değerlendirilen çarpana dokumalar moda ve tekstil tasarımında kıyafet bütünleyici ya da süsleyici unsurlar (Resim 4) olarak görülmektedir.

Resim 4. Moda ve tekstil tasarımında kıyafet bütünleyici ya da süsleyici çarpana dokuma örneği (Fotoğraf: H.N. Beğiç Arşivi)

Şerit bantlar olarak dokunması ise birçok takı tasarımcısı tarafından gerdanlık, bileklik vb. alanlarda kullanılmasına olanak sağlamıştır. Çarpana dokuma tekniği ve kuyumculuk sanatının bir arada kullanıldığı tasarımlara geçmeden önce kuyumculuk sanatı hakkında da kısa bir bilgi vermek doğru olacaktır.

2. Kuyumculuk Sanatı

Metal ve taşlarla takılar yapmaya kuyum, hem tasarlayıp hem uygulayıp hem de satanlara kuyumcu, kuyumculuk ise kuyumcunun yaptığı iş olarak ifade edilmektedir (Ahlatçı, 2014). Birtakım teknik bilgilerle el becerisi yanında zevkiselim ve yüksek bir estetik anlayışı gerektiren kıymetli maden ve taşlardan zinet eşyası imal etme sanatına kuyumculuk denir (Anonim, 2002).

Uygarıkların kültür ve geleneklerinin, en önemli yansıtıcısı, geçmişin anılarını ve yaşanmışlıklarını anlatan gizli bir tanık olan takı aşkın simgesi, gücün göstergesi olmuştur. Ama hiçbir dönemde vazgeçilememiştir (Şaman & Duru, 2015). Bize kadar ulaşan ilk takılar, deniz kabukları, kemik ve taşlara açılan bir delik yardımı ile kolyeye dönüştürülmüş olduğu görülmektedir. İlk takılar dinsel tören ve ayinlerde insan ve ilah arasında bağ kuran araç olarak kullanılmıştır (Yeşilmen, 2018).

Hayvanların kemiklerinden ya da dişlerinden yapılan takıları kullanan insana o hayvanın güçlerinin verileceğine inanılırdı (Şaman & Duru, 2013).

Toplumsal yaşam geliştikçe takı yapımında malzemeler çeşitlenmiş ve kullanılan malzemeye göre sınıf farklarını gösterme yolu olmuş, kullanılan takılar yeni anlamlar kazanmaya başlamıştır (Yeşilmen, 2018).

Anadolu'da yapılan arkeolojik kazılarla Anadolu insanının değişik şekillerde ve muhtemelen değişik amaçlarla süs eşyası ve takılar kullanmış olduğu saptanmıştır. Bu kazılardan, halen kullanmakta olduğumuz madenlerin o dönemde de kullanıldığını anlıyoruz (Begiç & Göker, 2019).

2. 1. Kuyumculukta Kullanılan Örgü Teknikleri

2. 1. 1. Trabzon Hasırı

Tarih içerisinde hasır örgünün ne zaman ve nerede yapılmaya başlandığı konusunda kesin bir bilgiye rastlanmamasına rağmen Osmanlı döneminde telkari içerisinde yer aldığı görüşleri bulunmaktadır. Trabzon hasır örgüsünün bulunan eski örneklerinin altın ve gümüşle değil, alpaka denilen alaşım ile yapıldıkları gözlenmiştir. Kırsal bölgelerde sandıklardan değeri az olan bafon örnekler çıkmıştır (Büyükyazıcı, 2008).

Trabzon Hasır örücülüğü 31-32 mikron inceliğindeki altın veya gümüş tellerle uygulanır. Trabzon iline ait "Hasır Bilezik" örücülüğü yöresel el sanatı ürünüdür. Trabzon'da Osmanlı döneminde kurulan Sanat yurdunda örgü, nakış, dikiş, derslerinin yanı sıra hasır örme dersi de verilmiştir (Okyay, 2008).

Trabzon'da yaşamış olan kültürler içerisindeki Rum Pontus uygarlığının kuyumculukta da etkili olduğu, bazı Trabzon kuyumcularının bu işin Trabzon'da yaşayan Rumlardan kaldığı, onlardan öğrenildiğini belirtilmektedir. Bununla birlikte Trabzon kuyumculuğunda önemli bir Kafkas etkisinin halen hissedilmekte olduğu söylenmektedir (Büyükyazıcı, 2008).

Trabzon hasırı düzü ve tersi aynı olan bir örgüdür ve üzerine su dökülse altına suyu geçirmeyecek sıklıkta örülür (Okyay, 2008).

2. 1. 2. Kazaziye

Trabzon'da geleneksel olarak devam eden Kazaziye ipek işleyen, ipek satan, Kazaz ise ham ipeği iplik ve ibrişim durumuna getiren kimse diye tanımlanmaktadır. Günümüzde ise kazazlık gümüş tel kullanılarak yapılan gümüş örücülüğü olarak tanımlanmıştır (Begiç & Çapık, 2019).

Kazaz örücülüğü; saç teli kalınlığındaki tellerin ipek ip üzerine sarılarak hazırlanan kazaz tellerinin, sepet örgü görüntüsü elde edecek şekilde, küçük el aletleri kullanarak sürgü, top, balıksırtı, düğüm teknikleri uygulanması ile ürün oluşturulmasıdır. Bu ürünler günümüzde tespih, tespih kamçısı, kolye, bileklik, küpe, yüzük olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı parçalar kullanılarak farklı tasarımlar meydana getirilebilmesi kazaz ürünlerin takı tasarımındaki farklılığını ortaya koymaktadır. Kazaz ürünler diğer kuyumculuk teknikleriyle birleştirilerek de uygulanmaktadır. Özellikle Trabzon hasırı olarak bildiğimiz hasır örme takılarda kullanılmaktadır.

0,08-0,18 mikrona inceltilmiş gümüş ya da altın tellerin tel sarma makinalarında üç kat ipek ya da naylon ip üzerine sarılmasıyla oluşturulan kazaz tellerinin örülmesi sonucu ortaya çıkan ürünler kazaz olarak adlandırılmaktadır (Coğrafi İşaret, 2017). Kazaz tellerinde kullanılacağı yere ve motife göre iç kısımdaki ip kalınlığı 3,6,9,12,...40 kat olabilmektedir. İp kalınlığına bağlı olarak ipin üzerine sarılan tel kalınlığı da değişmektedir. Özel olarak hazırlanan bu teller kullanılacağı tekniğe göre; kazaziye teli, yüzük teli, şems teli olarak sınıflandırılmaktadır. Kazaz ürünler, kazaziye olarak da adlandırılmaktadır. Uygulanan teknikler;

- Balıksırtı (zincir örmede kullanılır)
- Sürgü (kapatma parçalarının oluşturulmasında kullanılır)
- Top örgü (bez ya da ahşap boncuk üzerine örme yöntemidir)
- Ajur (hareketli parçaları oluşturmada kullanılır).

Kazaz örücülüğünün kesin olarak hangi tarihte ve nereden doğduğuna ait bir bilgiye ulaşılamamakla birlikte Osmanlı döneminde kazaz örücülüğünün icra edildiği söylenebilmektedir. Trabzon yöresinde yapılan araştırmalardan kazazlık sanatının yöreye Dağıstan ve Kafkasya'da yaşayan Türkler tarafından geldiği belirtilmiştir (Begiç & Çapık, 2019).

Kazaz sanatçısı Hasan Tabakoğlu ile yapılan bir röportajda; ünlü "Karun kadar zengin" cümlesinin ortaya çıkmasına sebep olan, parayı icat eden ve ilk altın parayı basan Lidyalıların kralı Karun'un (Kroisos) hazinelerinin, el zanaatına kazazlık denilmektedir. Lidyalılardan Anadolu insanına miras kalmış olan Kazazlık zanaatı, Anadolu'nun belli yerlerinde yapılarak, Osmanlılar aracılığıyla günümüze ulaştırılmıştır. Araştırmacıların söylediklerine göre Cumhuriyet döneminden sonra bu zanaatı 4. kuşak olarak dünyada yapmakta olan tek kişiyim, demiştir (Okyay, 2008).

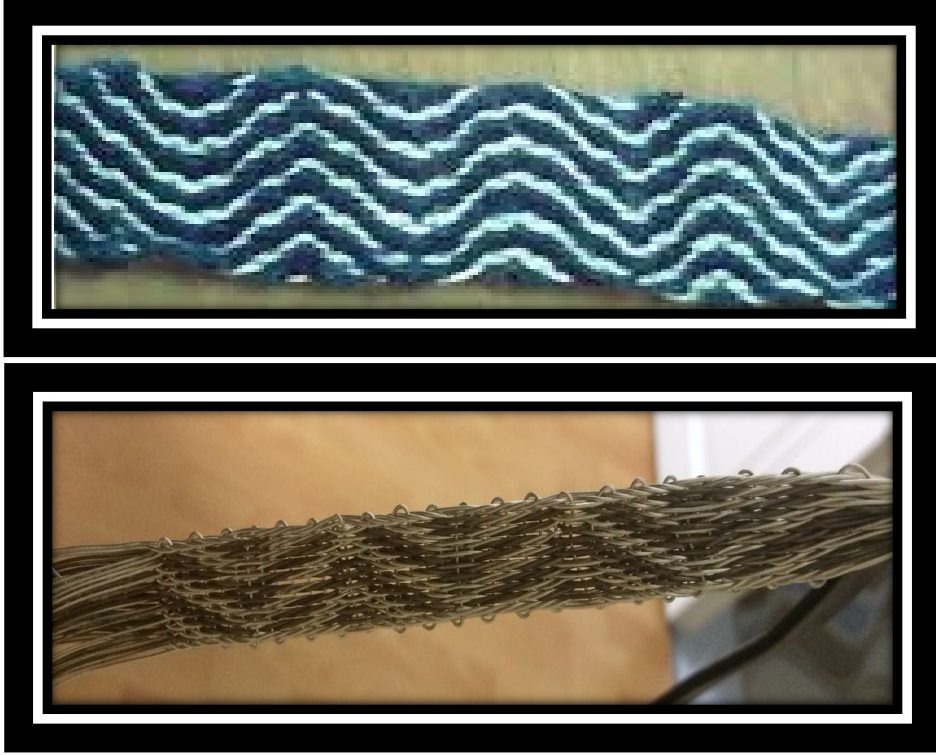
Trabzon'un son kazaz ustası olan Abdullah Eltan, kazazlığın Trabzon'a özgü bir sanat olduğunu ve babasının anlattığına göre; Birinci Dünya Savaşından önce Trabzon'da 60 tane kazaz dükkânı olduğunu belirtmiştir (Büyükyazıcı, 2008). Yeminli sürgü tekniği ismini ustaların öğretmemek için yemin ettiklerinden dolayı almıştır. Ekonomik kaygılardan ötürü mesleklerini başkalarına öğretmek istemezler (Begiç & Çapık, 2019). Günümüzde de Trabzon işi olarak bilinen kazaz Trabzon da ve kuyumculuğun merkezi olan İstanbul da üretildiği gibi, ülkemizin birçok ilinde kurslar aracılığı ile öğretilmekte ve üretilmektedir.

3. Çarpına Dokuma Tekniğini Kuyumculukta Kullanma

Kuyumculukta kullanılan örgü teknikleri çarpına dokuma tekniğinin de alanda kullanılabilmesi yönünde ilham vermiştir. Uygun teller hazırlanabilirse tekniğin kuyumculuğa uyarlanabilirliği test edilmiştir. Çarpına dokuma ip kullanılarak yapılan bir dokuma tekniğidir. Ve ipin rolünü tele bırakmak için önce tele ipin reflekslerini kazandırmak gerekir. Kat kat ve birbirine burularak hazırlanan ince tellerin dokunabilme oranı yükselmiştir. Çünkü tel tek başına birkaç defa bükülüp açıldıktan sonra kırılmalar başlamış ve dokuma yarım kalmıştır. Burgular halinde ise esnekliği artmış ve kırılabilirliği azalmıştır. Tabii kullanılan malzeme bir madenden üretilmiş olunca illaki sertleşme olmaktadır ve bu sertliği gidermenin yöntemi de kuyumculukta tavlama olarak tabir ettiğimiz ısıtma işlemi tabii tutmaktır.

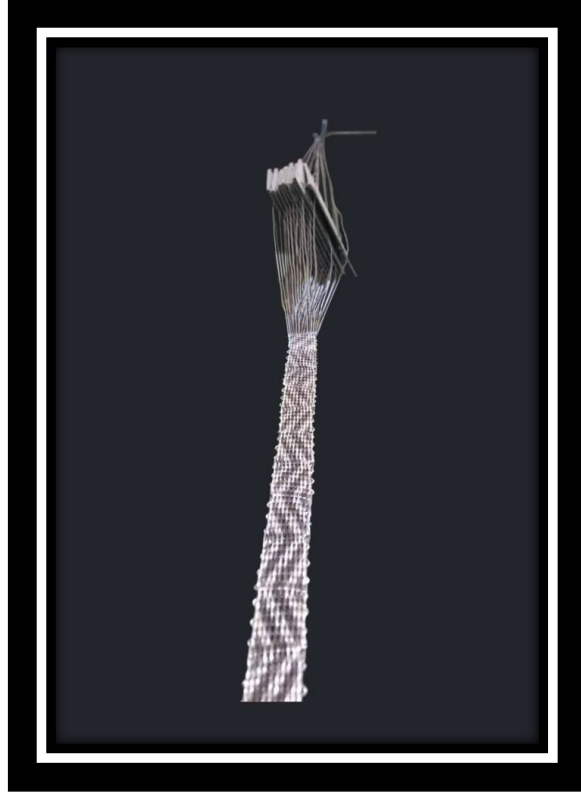
Dokuma yarım halde çarpana kartlarından sökülüp (Resim 5) tavlandıktan sonra tekrar kartlara takılarak dokumaya devam edilmiştir.

Çarpana dokumada yapılan desen ve motifler farklı renklerde ip kullanımıyla oluşturulmaktadır. Tellerle farklı motif ve desenleri ortaya çıkarabilmek için ise renk farkı oluşturmak için has gümüş, oksitlenmiş has gümüş ve bakır kullanılmıştır. Yapılan tasarımlara geçmeden önce her bir takı da kullanılan tellerin hazırlık aşamalarına değinilecektir.

Resim 5. Tavlama İşleminin Sonra Dokumanın Devamı (Fotoğraf: C.Y. Göker Arşivi)

Hammadde olarak has gümüş eritilmiş, haddelenmiş ve tel haline getirilerek eşit boylarda kesildikten sonra çarpana dokuma kartları ile farklı desenlerde dokuma işlemi yapılmıştır. Farklı renkleri elde etmek için ağırlanmış, oksitlenerek karartılmış has gümüş ve bakır bir arada kullanılmıştır. Farklı çarpana dokuma desenleri ile farklı takılar tasarlanmıştır.

Resim 6. Çarpana Dokuma Tekniğinin Gümüş Tellerle Uygulaması (Fotoğraf: C.Y. Göker Arşivi)

3. 1. Çarpana Dokumada Kullanılacak Tellerin Hazırlanması ve Tekniğin Uygulanması

Çarpana dokuma tekniği kullanılarak yapılan takılarda, öncelikle saflık derecesi 1000 ayar olan su gümüşü seramik potalarda eritilmiş ve şideye dökülmüştür. Silindirde çekilip yapılacak tasarıma uygun hale gelinceye kadar haddede inceltiştir. Tellerin bir ip gibi kırılmadan işlenebilmesi için ısı işlem uygulanmıştır. İlk tasarımda 30 mikron tel ile çarpana dokumada piriç modeli olarak bilinen; çarpanaların iki ileri iki geri döndürülerek uygulandığı model denenmiştir.

Resim 7. Pirinç Deseni Uygulaması (Fotoğraf: C.Y. Göker Arşivi)

İlk denemede (Resim 7) çarpana dokuma 20 cm olarak uygulanabilmiştir. Tellerdeki esneme payının daha az olacağı öngörülerek pirinç deseni tercih edilmiştir. Döndürme esnasında esneyen teller ip gibi kendini toplayamadığı için bollaşmalar oluşmuş ve ikinci bir kişi tarafından sürekli gergin tutulması gerekmiştir. Çarpana dokumanın tellerle uygulanmasında iplerle olduğu gibi tek kişi tarafından dokuma imkanı olmamıştır. Pirinç deseni ile yapılan uygulama bileklik olarak tasarlanmıştır. Bilekliğin uzunluğu on beş cm, genişliği üç cm, kalınlığı yarım cm'dir. Uygun şapkalar hazırlanarak (Resim 8) dokumanın açık uçlarına kaynatılmıştır. Bu teknik ile yapılan bilekliğin yüzey dokusu dalgalı bir form oluşturmuştur.

Resim 8. Pirinç Deseni Bileklik Tasarımı (Fotoğraf: C.Y. Göker Arşivi)

İkinci tasarımda (Resim 9) kolye yapılacağı için teller çarpana kartlarına daha uzun bağlanmıştır. Bu uygulamada daha uzun dokuma yapıldığı için teller sertleşmiş ve dokuma esnasında tavlama ihtiyacı duymuştur. Isıl işleme tabi tutabilmek için dokuma kartlardan tek tek çıkartılıp tekrar takılmıştır. İkinci örnekte tasma formunda gümüş gerdanlık ve küpe uygulanmıştır. Yedi ileri yedi geri tekniği kullanılmıştır. Gerdanlığın uzunluğu otuz beş cm, genişliği üç cm, kalınlığı iki yüz mikrondur. Küpenin uzunluğu beş cm, genişliği üç cm, kalınlığı iki yüz mikrondur. Oksitlenmiş gümüş ile yüzeyde ikinci bir renk elde edilerek desenin ortaya çıkması sağlanmıştır.

Resim 9. Çarpana ile yapılan kolye ve küpe (Fotoğraf: C.Y. Göker Arşivi)

Üçüncü tasarım (Resim 10) kravat formunda yapılmıştır. Gümüş ve bakır birlikte kullanılmıştır. Hep ileri tekniğinden dolayı gümüş ve bakır renk farkı yüzeyde 'V' formu oluşturmuştur. Uzunluğu kırk cm, genişliği üç cm, kalınlığı iki yüz elli mikrondur. Kravat formunda bir takı olduğu için boyunu çevreleyen kısım deriden yapılmıştır.

Resim 10. Çarpana tekniğiyle yapılan takı örneği (Fotoğraf: C.Y. Göker Arşivi)

Sonuç

Geleneksel el sanatları arasında yeri olan çarpana dokumalar köklü bir geçmişe sahiptir. Her ne kadar günümüzde yapan kişinin azalması ve işlevinin değişmesine rağmen az da olsa sanatsal gelişimini sürdürmeye devam etmektedir. Çarpana dokumanın bir sanat objesi olarak kullanıldığı takılar gelişerek yeni tasarımlara dönüşmektedir. Aynı zamanda kuyumculukta kullanılan örgü teknikleri çarpana dokuma tekniğinin de kuyumculukta kullanılabilirliğini sorgulamamıza neden olmuştur.

Toplam üç örnekte çarpana dokuma uygulaması yapılmıştır. Üç örneğin ikisinde sadece gümüş, diğerinde ise gümüş ile bakır birlikte kullanılmıştır. Birinci örnekte gümüş bilezik yapılmıştır. İki ileri iki geri tekniği uygulanmıştır. Bileziğin uzunluğu on beş cm, genişliği üç cm, kalınlığı yarım cm'dir. Uygun şapkalar hazırlanarak dokumanın açık uçlarına kaynatılmıştır. Bu teknik ile yapılan bileziğin yüzey dokusu dalgalı bir form oluşturmuştur. İkinci örnekte tasma formunda gümüş gerdanlık ve küpe uygulanmıştır. Yedi ileri yedi geri tekniği kullanılmıştır. Gerdanlığın uzunluğu otuz beş cm, genişliği üç cm, kalınlığı iki yüz mikrondur. Küpenin uzunluğu beş cm, genişliği üç cm, kalınlığı iki yüz mikrondur. Oksitlenmiş gümüş ile yüzeyde renk dalgaları oluşmuştur. Üçüncü örnek kravat formunda yapılmıştır. Gümüş ve bakır birlikte kullanılmıştır. Hep ileri tekniğinden dolayı gümüş ve bakır renk farkı yüzeyde 'V' formu oluşturmuştur. Uzunluğu kırk cm, genişliği üç cm, kalınlığı iki yüz elli mikrondur.

Uygulanan bu çalışmalarda yaşanan zorluklar tellerin bir ip refleksine sahip olmamasından kaynaklanmıştır. Uygulanan tasarımların başarı ile sonuçlanması ve çarpana dokuma tekniğine yeni bir alanda uygulama imkanı sunması zorlukları gölgede bırakmıştır. Çarpana dokumada malzeme değişikliği kuyumculukta ise uygulanmamış bir teknik ile yeni tasarımlar ortaya çıkarılmıştır.

Sonuç olarak bu çalışma kuyumculukta kullanılan örgü tekniklerinin dışında çarpana dokuma tekniğinin de uygulanabilirliğinin mümkün olduğunu göstermiştir. Dokumada kullanılan teknikler aynı zamanda takı tasarımlarında farklı malzeme ile yapımı gerçekleştirilmiştir. Bu sebepten bu tür çalışmalara devam edilmesi el sanatlarına katkı sağlayacağı için düşünülmekte ve istenmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahlatçı, A. (2014). *Geçmişten günümüze takı sanatı ve altın işlemeciliği*. Çorum: Ahlatçı Metal Rafineri ve Kuyumculuk Mücevherat Sanayi ve Ticaret A.Ş.
- Altuntaş, M. (2014). Çarpanalı kolan ve yer tezgahında kolan dokumalarının teknik ve geleneksel özellikleri. *Yüksek Lisans Tezi*. Gazi Üniversitesi.
- Anonim. (2002). *Kuyumculuk* (Cilt 26). TDV İslam Ansiklopedisi.
- Atlıhan, Ş. (2020). Çarpana dokumalarının sanatsal özellikleri. *Folklor Akademi Dergisi*, 3(4), 190-201.
- Begić, N., & Çapık, H. (2019). Trabzonda geleneksel Kazaziye sanatı. *Karen*, 5(8), 175-190.
- Begić, N., & Göker, C. (2019). Kuyumculukta yeni tasarım arayışları ve üretimi üzerine bir çalışma "Çarpana dokuma ile takı yapımı". *VIII. Uluslararası Türkoloji Kongresi* (s. 296-305). içinde İstanbul: Ahmet Yesevi Üniversitesi.
- Begić, N., & Öz, C. (2018). Çankırı özel gün ritüellerindeki Elmas Taç geleneği. *Milli Folklor Dergisi*, 30(118), 114-129.
- Büber, S. (2013). Konya Bozkır ilçesinde bulunan kolan dokumaları ve bazı özellikleri. *Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Büyükyazıcı, M. E. (2008). Trabzon ilinde altın ve gümüş işlemeciliği. *Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Coğrafi İşaret. (2017, 11 09). No:231-MENŞE ADI Trabzon Kazaziyesi. 03.02.2020 <https://www.ci.gov.tr/Files/GeographicalSigns/231.pdf>
- Kosif, B. (2014). Elazığ İli kolan ve çarpana dokumalarının incelenmesi . *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Kosswig, L. (1969). Çarpanacılık ve İstanbul Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan çarpana dokumaları. *Türk Etnoğrafya Dergisi*(12), 83-109.
- Okyay, G. (2008). Trabzon yöresi geleneksel el sanatlarından hasır örgüsü ve kazazlığın araştırılması ve öğretim programı önerisi (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Şaman, N., & Duru, M. N. (2013). İnsanın varoluşundan demir çağına kadar takı ve takının kalitesi. *ABMYO*, 31(32), 51-64.
- Şaman, N., & Duru, M. N. (2015). Yirminci yüzyıldan günümüze takı. *ABMYO*(37), 95-112.
- Yeşilmen, N. (2018). Giyilebilir sanat örneği olarak 21. yüzyılda seramik takılar. *İdil*, 7(50), 1251-1255.
- Yılmaz, S., & Kaya Durmaz, L. (2014). Feretiko'nun giysi tasarımlarıyla canlanması. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 6(12), 185-197.

Yüksel Uzunöz, S. (2020). Tekstil sanatlarında çarpama dokuma tekniğinin kullanımı. *Motif Akademi Dergisi*, 13(29), 308-328.

